

Осип БОДЯНСЬКИЙ:

«НЕ РОЗУМІЮ, ЯК МОЖНА НЕ БУТИ НАЦІОНАЛЬНИМ У НАШ ЧАС»

Варва нині — районне містечко на півдні Чернігівщини. Стоїть воно на місці старовинного Варина, згаданого Володимиром Мономахом у його «Повчанні», розташоване недалеко від Прилук. Саме в Варві двісті років тому народився відомий український і російський філолог-славіст, історик, фольклорист, перекладач і письменник (літературні псевдоніми — Запорожець Ісько Материнка, О.Бода-Варвинець, І. Мастак та інші) Осип Максимович Бодянський (12.11.1808–18.10.1877).

Це та людина, про яку шанобливо і тепло писали ті, хто є цвітом нашої культури. М.Максимович називав його «законним суддею» в питаннях філології, М. Драгоманов — одним із таких, що «і про своє розказали, і других навчили», П.Куліш — ученим мужем з «сильним характером», що «тихим робом своїм і щоденною науковою працею вславляють рідну Україну краще, ніж великомовні патріоти». Сам же О.Бодянський про себе М. Максимовичу писав таке: «Я її найвідданіший син», «Адже я й сам козак!..»

Добре роблять ті батьки, котрі змалку привчають своїх дітей до систематичного читання. Зовсім малим захопився читанням Осип, первісток варвинського священика, отця Максима Бодянського. Повчившись в початковій школі у Варві, потім — у Прилуках, 13-річний Осип вступив до Полтавської духовної семінарії в Переяславі. Проте не вона сприяла формуванню любові Осипа до рідного українського слова, бо в ній за розмови українською карали семінаристів, і ті навіть українські пісні співали латиною. А зробила це подарована йому у Варві збірка «Малоросійських пісень», видана в Москві М.Максимовичем 1827 року. Осип і собі заходився записувати українських пісень. Назбирав їх 127, а потім, набагато пізніше, разом зі свої братом Федором, який пробував учительського хліба в Лохвиці й Прилуках, — 8 тисяч! (До речі, в Прилуках священикував дядько Осипа Ілля Бодянський, згаданий Т.Шевченком у повісті «Музикант»). З тих пісень тільки 800 читачі побачили лише через сто років після смерті О.Бодянського. Отже, вже в юності Осип став поруч з М.Цертелевим, З.Доленго-Ходаковським, М.Максимовичем, Л.Жемчужниковим, П.Кулішем, М.Шашкевичем, Я.Головацьким і І.Вагилевичем, які першими в 19 столітті розпочали цілеспрямовано, з науковою метою записувати український фольклор.

По закінченні семінарії Осип збирав гроші на подальше навчання — навчав дітей поміщика Піщанського, штаб-лікаря Стаховського тощо. І в віці двадцяти трьох років (1831 р.) з'явився в Москві на очі університетського професора історії М.Каченовського, колишнього випускника Харківського колегіуму.

Своїми знаннями він так сподобався московським ученим, що, незважаючи на його «перезрілість» (до університету тоді приймали 14-річних юнаків) і на те, що вступні іспити вже минули, Осипа зарахували на перший курс словесного відділення історико-філологічного факультету, та ще й «казеннокоштным».

1833 року його вірші під псевдонімом О.Бода-Варвинець було опубліковано в газеті «Молва». 1834 року з'явилась його перша літературно-критична праця, присвячена творчості Г.Квітки-Основ'яненка. 1835р. окремою книжкою виходять у світ його віршовані «Українські казки Іська Материнки», які 1903 р. у своїй рецензії «Національний колорит у казках Бодянського» високо оцінив І.Франко, відмітивши «багатство обсервації Бодянського» та його любов «до матері рідненької, неньки старенької, коханої любові України», що зазначена вже в титулі». За дисертацію «Про народну поезію слов'янських племен» отримав учене звання магістра. (В ній автор переконливо доводив, що саме народна творчість мусить бути підґрунтям справжньої поезії. Ця дисертація була видана німецькою, італійською, чеською та сербською мовами). Потім працював учителем латинської мови в гімназії, професором Московського університету.

Нащадок Строганових, коштом яких колись було колонізовано Урал і Сибір, попечитель Московського навчального округу, барон і граф Сергій Строганов, помітний учений, історик і археолог (майбутній московський генерал-губернатор) всіляко підтримав Бодянського. Він виклопотав для нього у Миколи I тривале наукове відрядження на Захід. У петербурзьких газетах з цього приводу з'явилось повідомлення: «По высочайшему докладу г.Управляющего Министерством народного просвещения, Государь Император изъявил высочайшее соизволение на отправление Бодянского за границу для усовершенствия в истории литературы славянских наречий в известные чемлибо, в отношении к избранной им науке, места Австрии, Турции, Италии, Германии, Пруссии, а также в Варшаву на два года, с производством на содержание за границей и проезд туда и обратно по 4000 асс. в год из экономических сумм университета. 1837 года августа 31-го».

Та розтяглося це відрядження на 5 років. Не зовсім благополучних — у Відні, рятуючи Бодянського, хірург відтяв йому ступні обох ніг. Проте повернувся вчений з новими великими знаннями (зокрема й уже 14-ти мов), з двома тисячами накуплених книг і рукописів — першою в Росії бібліотекою з нової науки слов'янства для майбутньої кафедри. Розпочав читати лекції в Московському університеті з слов'янознавства, політичної історії, історії літератури, мови, етнографії. Неодноразово навідувався до Варви. Т.Шевченко тоді приїздив до нього на гостину. У цей час (1843–1845 рр.) вони стали щирими друзями.

1845 року, ставши секретарем Московського товариства історії й старожитностей російських і редактором його органу «Чтения Московского общества истории и древностей российских», занурився в копітку редакторську й видавничу роботу. Він відредагував і підготував до друку всі 100 (!) томів цих

«Чтений». (За 19 років до його смерті з них друком побачили світ 78 томів). Вони містили безцінні скарби — тисячі творів культури; до багатьох з них Бодянський ще й сам написав передмови й коментарі. Кожен том складався з чотирьох частин — «Материалы отечественные», «Материалы славянские», «Материалы иностранные» и «Смесь». Ілюстраціями були старовинні дереворити.

Ось, наприклад, лише деякі публікації з частини «Материалы отечественные» перших томів: «История Русов или Малой России», «Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти», «Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах Г.Ф.Миллера», «Краткое описание о козацком малороссийском народе и военных его делах, собранное из разных историй иностранных», «Летописное повествование о Малой России и её народе и козаках вообще ... составленное чрез труды А. Ригельмана (1785–1786)», «История о козаках запорожских, как оные из древних лет зачалися, откуда свое происхождение имеют и в каком состоянии находятся...», «Замечания до Малой России принадлежащие», «Повесть о том, что случилось на Украине с той поры, как она Литвою завладела аж до смерти гетмана войска Запорожского»...

Не можна переоцінити користь цих видань для розвитку нашої культури й національної самосвідомості. Проте це розпалило шовіністичні пристрасті, а підтримка впливового графа С.Строганова — заздрість деяких колег Бодянського. Відображення цього бачимо в приватному листі університетського професора Кубарєва Сахарову (обидва вони були членами історичного Товариства): «Неистовый Бодянский привёл в такое замешательство дела Общества своим глупым журналом, что Общество не знает, где найти Геркулеса, чтобы очистить это авгиево стойло... Можно ли удержать негодование при мысли,

Фото Володимира ГУРИ

что такой урод позволяет себе такие дерзости? Чем сделались «Чтения»? Сбродом всякой всячины и сокровищницей былей или небылиц хохлатских ...»

І можна таки зрозуміти незадоволення цього держиморди. Адже слушно вже його сучасник Астольф де Кюстін зауважив в своїй книзі «Росія в 1839», що «за деспотичного режиму навіть мистецтво, в тому випадку, якщо воно має чисто національний відбиток, втрачає свій невинний характер і стає прихованим протестом».

Водночас зашкодила Бодянському й негативна реакція офіційних великодержавних кіл Росії на революційні події 1848 р. в Європі. Чиновницький посіпака Шевирьов доніс міністрові освіти С.Уварову про лібералізм Бодянського. І той наполіг на арешті останнього й засланні до Казані за оприлюднення в «Чтениях» нібито антиросійського твору Д.Флетчера «Про державу російську». Розгніваний Микола I наказав припинити видання «крамольних» «Чтений», покарати винних і піддавати цензурі абсолютно всі наукові видання. С.Строганов подав у відставку, а 40-річний Бодянський, встигнувши таки випустити в світ 25 томів «Чтений», мусив піти на пенсію. В цей нелегкий для нього час друзі його підтримали. М.Максимович, С.Строганов та інші — морально, а П.Куліш ще й двома тисячами карбованців безвідсоткової та безстрокової позики, грошима, які він і його дружина, письменниця О.Білозерська (Ганна Барвінок) зібрали на відрядження за кордон Т.Шевченка (та не надобилося, бо того було заслано).

Той же С.Строганов пізніше переконав Миколу I у тому, що Флетчер критикує минулу, аж ніяк не сучасну, Росію, і що Уваров інтриган. У жовтні 1849 р. Уварова з міністерської посади було звільнено, а Бодянського в грудні того ж року було поновлено в званні професора Московського університету. Та тільки через 10 років, у 1858 р., його знову було обрано секретарем Товариства, коли те знов очолив Строганов. Отож О.Бодянський мав час до 1855 р. підготувати докторську дисертацію на тему «Про час походження слов'янських письмен». У світ вона вийшла окремою книгою і викликала захват у багатьох. Професор О.Котляревський, наприклад, назвав її «настільною книгою всіх, хто займається старослов'янською писемністю».

А наступні томи «Чтений» після смерті Миколи I й Уварова знову почали відкривати громадськості цінні документи й пам'ятки історії, етнографії, фольклору, літератури, слов'янських мов... Проте й тоді було не без перешкод з боку цензури. «Цензура свирепствует» — писав О.Бодянський у листі до М.Максимовича 18 лютого 1860 року. Але «чи не найважливішим досягненням відродження «Чтений», як відзначав дослідник творчості О.Бодянського О.Волков, стала публікація публіцистичних відгуків на злободенні теми: «Мысли о современных событиях в Европе» — глибокий аналіз подій 1848 року і виявлення їхнього впливу на сучасний суспільний стан у Росії; «Польское дело»; «Замечания на проект общего устава русских университетов», «Замечания на ученые степени» та інші, а також гостра полеміка з іншими періодичними виданнями. Майже всі підписані «О.Б.».

Фото на згадку. Вечір пам'яті Осипа Бодяньського у Київському музеї книги.

19 листопада 2008 р.

А ще ж Бодяньський безпосередньо допомагав ідейному зростанню навіть і видатних діячів нашої культури. Підтримував їх, коли вони перебували на засланні, висилав їм книги до місць заслання. І Кулішу, й Костомарову, й Шевченкові... І що означали ці книги, можемо судити хоча б з листів Т. Шевченка О.Бодяньському (якого «моїм другом єдиним» у тих листах називав Тарас Григорович): «Спасибі тобі ще раз за літописи, я їх вже напам'ять читаю, оживає моя мала душа, читаючи їх! Спасибі тобі» (3 листопада 1854 р.).

Загалом же Осип Бодяньський, разом з І.Котляревським, П.Гулаком-Артемівським, М.Гоголем, І.Срезневським, М.Максимовичем своєю науковою й публікаторською роботою підготував ідейні та психологічні передумови для позитивного сприймання громадськістю української культури взагалі й творчості Т.Шевченка зокрема.

*Віктор БУРМАКА,
кандидат історичних наук (Харків)*

Фото Володимира Гури